

Qəhrəmanova Mirvari, Quliyeva Dilşad
İNGİLİS DİLİNDƏTƏYİNİ ƏVƏZLİKLƏR

İsim, sifət, say və başqa nitq hissələrinin yerində işlənən sözlərə əvəzlik deyilir. Əvəzlik əsas nitq hissələrindən biri olub, malik olduğu leksik-qrammatik məna baxımından digər nitq hissələrindən fərqlənir: əvəzlilərin bildirdiyi məna, adətən, nisbi olur, onların əvəz etdikləri sözün mənasından asılı olmur.

Müasir ingilis dilində təyin əvəzliləri qrupuna aşağıdakı sözlər daxildir: all, each, every, everybody, everyone, everything, both, either, other, another.

1. All təyin əvəzliyi. Bu əvəzlik ümumiləşdirici mənaya malikdir. Buna görə də o, kollektiv bildirən isimlərin əvəzinə və ya onların təyini kimi işlədilir, məsələn:

All were present at the meeting. All the students are in the yard. All the cars were ready to start.

All əvəzliyi həm ismi, həm də sifəti əvəzlik kimi işlənə bilər. İsmi əvəzlik kimi o, cümlədə (1) mübtədə, (2) predikativ, (3) tamamlıq, sifəti əvəzlik kimi isə (4) təyin rolunda çıxış edir, məsələn:

Art is a manifestation of emotion and emotion speaks a language that all may understand.

He loved me that is all. I pass over all that happened at school, ...

All day the wind had been going down ... (Stevenson.) All the trees were in blossom.

All təyin əvəzliyi cümlədə mübtədə olarkən (1) canlı varlıqları bildirdikdə fel cəmdə, (2) cansız varlıqları və ya (3) mücərrəd məvhumları bildirdikdə isə təkdə işlənir, məsələn:

All were invited to the meeting.

All that glisters is not gold.

All is fair in love, you must remember,

All təyin əvəzliyi bəzən şəxs əvəzlilərindən sonra işlənərək onların əlavəsi olur, məsələn:

It all seemed useless and inane. Something inherent to the occasion had effected them all.

All təyin əvəzliyi Azərbaycan dilinə (1) hamı, (2) hər və ya (3) bütün sözlərindən biri ilə tərcümə edilir, məsələn:

All were present at the meeting – hamı iclasda idi.

All that glisters is not gold – hər parıldayan qızıl deyil.

It was raining all day long – Bütün günü yağış yağdı.

2. Each təyin əvəzliyi. Bu əvəzlik əvvəlcə qrup halında xatırladılmış və ya nəzərdə tutulmuş əşya və yaxud şəxslərin hər bir üzvünü, hər bir nümayəndəsini ayrı-ayrılıqda bildirmək üçün işlədilir, məsələn:

There were many children in the yard. Each had a red flag in his hand. Give these boys a lump of sugar each

Each təyin əvəzliyi həm ismi, həm də sifəti əvəzlik kimi işlənə bilər. İsmi əvəzlik kimi o, cümlədə (1) mübtədə yaxud (2) tamamlıq, sifəti əvəzlik kimi isə (3) təyin funksiyasında işlənə bilər. Each təyin əvəzliyi mübtədə funksiyasında olarkən fel təkdə işlənir, məsələn:

They were five, and each was strong and brave.

He paid a dollar each.

Each roughness of speech was an insult to her ear, each rough phrases of his life an insult to her soul.

3. Every təyin əvəzliyi. Bu əvəzlik sayıla bilən tək isimlərin qarşısında sifəti əvəzlik kimi işlənir. Every əvəzliyi təyin rolunda çıxış edərkən ismin qarşısında heç bir artikl işlənmir, məsələn:

I go to the institute every day.

Every page of every book was a peep-hole into the realm of knowledge. (London.)

Every təyin əvəzliyi Azərbaycan dilinə (1) hər sözü və ya (2) hər bir söz birləşməsi ilə tərcümə edilir, məsələn:

I go to the library every week – Mən hər həftə kitabxanaya gedirəm.

Every man must be honest – hər bir adam doğruçu olmalıdır.

4. Everybody və everyone əvəzliləri. Bu əvəzlilər mürəkkəb və sinonim sözlərdir; bir-birini əvəz edə bilər. Onlar əvvəlcə xatırladılmış bnr qrupun ayrı-ayrı üzvlərinə aid işlənir.

Everybody və everyone əvəzlilərinin iki hal forması vardır:

1) ümumi hal forması: everybody, everyone;

2) yiyəlik hal forması: everybody's, everyone's.

Ümumi halda bu sözlər ismi əvəzlik kimi işlənərək cümlədə (1) mübtədə və ya (2) tamamlıq funksiyası daşıyır. Everybody və ya everyone əvəzliyi mübtədə olarkən, fel təkdə işlənir, məsələn:

Everybody (everyone) was glad to see her. Everyone has some sort of a conscience, ...

I know everybody (everyone) in this village.

Everybody, everyone təyin əvəzliləri sözünü ilə işlənərək cümlədə sözönlü tamamlıq rolunda çıxış edə bilər, məsələn:

To everybody in succession, captain Hopkins said: "Have you read it?" (Dickens.)

Everybody, everyone əvəzlilərinin yiyəlik hal forması cümlədə həmişə təyin rolunda işlənir, məsələn:

Everybody's (everyone's) proposal must be discussed at the meeting. Everybody's (everyone's) question will be answered.

Everybody və everyone əvəzliləri Azərbaycan dilinə eyni olaraq (1) hər kəs (hər bir kəs) söz birləşməsi və ya (2) hamı sözü ilə tərcümə edilir, məsələn:

Everybody (everyone) must learn the new words—Hamı (hər kəs) yeni sözləri öyrənməlidir.

Everybody (everyone) knows that the sun rises in the East—Hər kəs (hamı) bilir ki, günəş şərqdən doğur.

5. Everything təyin əvəzliyi. Bu əvəzlik bir qayda olaraq əşyalara, mücərrəd məvhumlara və heyvanlara aid işlənir. O, cümlədə (1) mübtədə, (2) predikativ və (3) tamamlıq rolunda işlənə bilər, məsələn:

Everything was dirty and shabby.

It would be everything to get Irene out of town.

I forgot everything but my own amazement.

Everything təyin əvəzliyi Azərbaycan dilinə hər şey, (hər bir şey) söz birləşmələri ilə tərcümə edilir, məsələn:

Everything is clear — hər şey (hər bir şey) aydındır.

I could not see everything distinctly in the darkness — Mən qaranlıqda hər şeyi (hər bir şeyi) aydın görə bilmirdim.

6. Both təyin əvəzliyi. Bu əvəzlik əvvəlcədən xatırladılmış iki şəxsi, əşyanı və ya iki fikri bildirmək üçün işlədilir, məsələn:

You can learn English or French or both of them.

I liked the play and the acting. Both were splendid, indeed.

We were both hot and tired.

Both təyin əvəzliyi həm ismi, həm də sifəti əvəzlik kimi işlənə bilər. İsmi əvəzlik kimi işlənərkən o, cümlədə (1) mübtədə və (2) tamamlıq funksiyasında çıxış edir; sifəti əvəzlik kimi isə (3) təyin olur, məsələn:

(1) Both were again silent.

(2) I have seen both.

(3) Isn't it a foolish thing on both sides?

Both təyin əvəzliyi şəxs əvəzliliklərinə əlavə kimi də işlənə bilər, məsələn:

I thought we could both paint there.

I saw them both.

They both talked as if they were in constant contact with the professional theatre.

Both Azərbaycan dilinə hər iki söz birləşməsi ilə tərcümə edilir, məsələn:

There were green trees on both sides of the village — Kəndin hər ikitərəfində yaşıl ağaclar var idi.

I recognized both of them at once — Mən onların hər ikisini dərhal tanıdım.

7. Either təyin əvəzliyi. Bu əvəzlik də əvvəlcə xatırladılmış iki şəxs və ya əşyaya aid işlənir, məsələn:

Give me a pen or a pencil. Either will do.

Call here the dean or the assistant of the dean. Either will do.

Either əvəzliyi iki mənada işlənir: 1) hansı, bu və ya digəri, ikisindən biri; 2) hər ikisi, məsələn:

1) Take either book. I don't mind — Hansı (ikisindən birini) kitabı istəyirsən götür. Mən etiraz etmirəm.

2) There are new high houses on either side of the street — Küçənin hər ikitərəfində təzə hündür evlər var idi.

Either təyin əvəzliyi cümlədə (1) mübtədə, (2) tamamlıq və ya (3) təyin funksiyasında çıxış edir, məsələn:

newspaper or a magazine. Either will do.

I have seen either of them to day.

There was towards the end a look of fatigue in the face of the woman on either side.

Either təyin əvəzliyi sözü ilə işlənərək sözünlü tamamlıq funksiyası da daşıya bilər, məsələn:

I never said a word to either of them.

8. Other təyin əvəzliyi. Bu əvəzlik əvvəlcə xatırladılmış əşya və ya şəxsdən fərqlənən digər bir şəxs və ya əşya haqqında danışılarkən işlənir. Other təyin əvəzliyinin iki hal forması var: ümumi hal forması — other, yiyəlik hal forması — other's. Bu əvəzliyin iki də kəmiyyət forması var: tək forması — other, cəm forması — others.

Other təyin əvəzliyi həm ismi, həm də sifəti əvəzlik kimi işlənə bilər: ismi əvəzlik kimi o, cümlədə (1) mübtədə və ya (2) tamamlıq, sifəti əvəzlik kimi isə (3) təyin funksiyasında işlənir, məsələn:

I've two sisters, one married, and the other'll get married soon, I suppose.

They (women) think a man leaves them only because he wants others.

It gives you an odd feeling, as though someone were lying dead on the other side of the wall.

Other təyin əvəzliyi sözü ilə işlənərək sözünlü tamamlıq funksiyası da daşıya bilər, məsələn:

You are not fair to the others.

Other təyin əvəzliyi Azərbaycan dilinə (1) o biri söz birləşməsi və ya başqa sözü ilə tərcümə edilir, məsələn:

After dinner the others went to the park — Nahardan sonra o biriləri parka

ketdilər. You must be tender to the others — Sən başqalarına qarşı nəzakətli olmalısən.

9. Another təyin əvəzliyi. Bu əvəzlik düzəltmə sözdür. O, other əvəzliyi və an qeyri-müəyyənlik artıqlı vasitəsilə düzəldilmişdir. Buna görə də bu əvəzlik qeyri-müəyyənlik artıqlına xas olan xüsusiyyətə uyğun olaraq ancaq təkde sayla bilən isimlərlə işlənir, məsələn: another pen, another table, another chair və s.

Another əvəzliyinin mənalarını fərqləndirərək bəzən çətin olur. Hətta bu əvəzliyin Azərbaycan dilindəki qarşılıqları da ona xas olan həmin iki mənayı bəzən fərqləndirə bilmir. Məsələ burasındadır ki, another əvəzliyinin Azərbaycan dilində olan qarşılıqları (başqa bir, əlavə bir) da mənaca çox yaxındır. Bu yaxınlıq eyni sözə (another əvəzliyinə) xas olan iki mənayı qəti olaraq fərqləndirmək işində çətinlik törədir. Another əvəzliyinə xas olan mənaları fərqləndirmək üçün həmin əvəzliyin işləndiyi cümlədən sonra gələn cümləni nəzərə almaq lazımdır: another əvəzliyi birinci mənada (başqa bir) işlənərkən bu əvəzliyin işləndiyi cümlədən sonra gələn cümlə haqqında danışılan şeyin (əşyanın) yaramadığı bildirilir və cümlə inkarda olur, məsələn:

Give me another pen. This one does not write — Mənə başqa bir qələm verin. Bu yazmır.

Bu əvəzlik ikinci mənada (əlavə bir) işlənərkən isə həmin əvəzliyin işləndiyi cümlədən sonra gələn cümlədə haqqında danışılan şeyin kifayət etmədiyi göstərilir, məsələn: Bring me another cup of tea. I am very thirsty — Mənə bir fincan da çay gətirin. Mən çox susuzam.

Another təyin əvəzliyi həm ismi, həm də sifəti əvəzlik kimi işlənə bilər. İsmi əvəzlik kimi işlənərkən o, cümlədə (1) mübtəda, və ya (2) tamamlıq, sifəti əvəzlik kimi işlənərkən isə (3) təyin funksiyası daşıyır, məsələn:

Another of her ways was to make the "half-timers" — ... stand up all through the lessons to prevent them from falling asleep. (Walsh.)

Often among the women he met, he would see now one, now another.

Another week passed. There was another thing I liked in Mrs. Strickland.

Ədəbiyyat

1. Musayev Oruc Türksevər. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı, 2007.
2. Şahbazova Z. Azərbaycan dilində əvəzlilər. Bakı, Ulu, 2007.
3. Xəlilov Ə.Ə. Əvəzlik. Müasir Azərbaycan dili. II c. Morfologiya. Bakı, "Elm", 1980.
4. Xəlilov Ə.Ə. Əvəzlilərin müstəqil cümlələr arasında əlaqə yaratmaqda rolu. // Azərb SSR EA xəbərləri. Ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyası, 1969.

Açar sözləri: əvəzlilər, təyini əvəzlilər

Key words: pronouns, defining pronouns

Ключевые слова: местоимения, определение местоимений